

CARL BILDT:

Socialdemokratin och friheten

Det finns en klar och avgörande gränsdragning mellan den socialdemokrati som Leszek Kolakowski vill göra till sin och den socialdemokrati som i dag är representerad i västeuropeiska parlament och regeringar, skriver riksdagsman Carl Bildt. Kolakowski sätter frihet i själva centrum för sin syn på hur samhället skall byggas upp. Utan frihet är alla andra värden tomma. Kolakowski går också en annan väg då det gäller värderingen av olika auktoritära eller totalitära regimer i socialistisk eller kommunistisk dräkt.

Socialistinternationalen har, hävdar han, mer och mer gjort antiamerikanismen till sin ideologiska grund samtidigt som man är angelägen att icke säga eller göra någonting som kan misshaga ledarna i det sovjetiska imperiet. Svensk socialdemokrati har gått i spetsen för denna utveckling, konstaterar Bildt.

Leszek Kolakowski är med största sannolikhet vår tids skarpaste kritiker av socialistisk praktik och ideologi.

Han vet vad han talar om. Som kommunistisk filosof blev han en av de ledande inspiratörerna till den korta polska oktoberförnyelsen 1956, och som professor i filosofi vid Warszawas universitet fortsatte han att fram till den slutliga konflikten med överheten och partiet 1968 med förödande skärpa beskriva och kritisera den kommunistiska regimens praktik.

Hans ideologiska utveckling har fortsatt efter det att konflikten med partiet tvingade honom att flytta sina bopålar från Warszawa till Oxford. Med Polen lämnade han marxismen bakom sig, men så sent som i början av 1970-talet beskrev han sig själv fortfarande som socialist, om än i detta begrepps allra mest utsuddade betydelse. Hans monumentala verk om marxismens huvudlinjer, som utgavs i Oxford för något år sedan, förde dock analysen och kritiken av denna "the greatest fantasy of our century" så långt, att hans band också till socialismen klipptes av.

När Kolakowski nu bekänner sig till den socialdemokratiska idé som han i sin artikel försöker att analysera, är det till en i hög grad personlig version av denna idé som han ansluter sig. Han har aldrig varit, och kommer aldrig att kunna bli, en person som kan stoppas in i den ena eller den andra partifällan, och hans tankar om den socialdemokratiska idén blir därför tankar som i hög grad går på kontrakurs mot dem som är dominerande i de västeuropeiska partier som bär den socialdemokratiska etiketten.

Friheten i centrum

Det är på två punkter som det finns en klar och avgörande gränsdragning mellan den socialdemokrati som Leszek Kolakowski vill göra till sin och den socialdemokrati som i dag är representerad i västeuropeiska parlament och regeringar.

Med sin bakgrund i upplevelsen av en perverterad och deformerad marxistisk ideologi är det närmast självklart, att Kolakowski sätter friheten i själva centrum för sin syn på hur samhället skall byggas upp. Utan frihet, skriver han, är alla andra värden tomma och ineffektiva. Individens rättigheter är så viktiga, att tom den i vår tid så hyllade majoritetsbeslutsprincipen måste få vika inför denna absoluta princip.

Så skriver sällan en officiell socialdemokratisk ideolog av i dag. För socialdemokraterna är friheten förvisso ett mycket högt och skattat värde, men det har icke alls den absoluta kvalitet som Kolakowski vill ge det, och det är inte sällan som man hör socialdemokrater förfalla till olika principiella argument till förmån för den ena eller den andra inskränkningen i den enskildes frihet.

I mitten av 1970-talet gick debattens vågor höga i Sverige om grundlagsskydd för medborgerliga fri- och rättigheter. Det var en debatt som ytligt sett rörde olika konstitutionella mekanismer för att på olika sätt värna olika mer eller mindre precist definierade rättigheter, men som i själva verket gick mycket djupare än så. I botten på hela det socialdemokratiska agerandet under denna långa debatt låg önskan att säkerställa statsmaktens aktionsmöjligheter, medan liberaler inom moderaterna och folkpartiet såg

frågan om värdet för den enskildes rättigheter som ett direkt skydd mot en stat som blir för stor och för mäktig. För socialdemokraterna fanns icke några principiella gränser för hur långt majoritetsprincipen kunde tillämpas, medan det för liberaler gällde att slå fast så tydliga och så snäva sådana som möjligt.

I många andra sammanhang har Kolakowski skrivit om och kritiserat den från romantiken nedärvda idé om ett tillstånd av total samhällelig harmoni som i kommunismens tappning förvandlats till despotiska regimer. Tanken att allt privat skall uppgå i det offentliga, och att det på detta sätt skall kunna etableras ett i grunden annorlunda och bättre samhälle, kan icke resultera i annat än despoti, och även de försök att ta mer eller mindre stora steg på vägen mot detta tillstånd som socialister av olika kulörer drömmar om måste därför föra med sig ett underminerande av den enskildes möjligheter att hävda sin frihet och sitt oberoende.

För partikonforma socialdemokrater förblir dessa tankar centrala. Till och med om man går tillbaka till en för svensk sk grå socialdemokrati så betydande och inflytelserik teoretiker som Nils Karleby finner man dessa tankar. För honom var det en grundsats, att "alla mänskliga livsföreteelser i princip är samhällseliga och representera angelägenheter, förenade för gemensamt intresse, i vilket envar äger delaktighet". Och går man till redogörelsen för remissarbetet inom det socialdemokratiska partiet inför det nya partiprogrammet 1975, finner man direkta avståndstaganden till friheten som absolut begrepp, då den enes ökade frihet anses innebära den andres minskade frihet. Den enskildes

krav på frihet står allt som oftast i konflikt med den "frihetsutvidgning" för kollektivet som olika former för offentlig maktutövning anses utgöra.

I denna centrala fråga har Kolakowskis uppgörelse med marxismen och socialismen fört honom till en ståndpunkt, som är svår att förena med de socialistiskt inspirerade strävanden som dagens västeuropeiska socialdemokrati trots allt representerar. Det går en rågång mellan dem som inspireras av socialismens idéer och dem som ser individens fri- och rättigheter som absoluta och okränkbara.

Det är säkert ingen tillfällighet, att Kolakowskis artikel inte alls berör den strävan efter jämlikhet som socialdemokrater själva ofta brukar beskriva som det centrala i sitt politiska arbete. Att arbeta för att bringa bättre villkor till dem som har det sämst ställt, och på det sättet gradvis åstadkomma ett bättre samhälle, är för Kolakowski den självklara och nödvändiga sociala utgångspunkten för det demokratiska politiska arbete han vill ansluta sig till, men att därifrån ta steget till att sätta upp jämlikheten som mål för det politiska arbetet är och förblir honom främmande. Jämlikheten i sin fulländade form kräver en despoti, men denna despoti innebär i sig nästan definitionsmässigt en annan slag av ojämlikhet, har han konstaterat, och med detta uttrangerat jämlikheten ur de ideal som han anser skall ligga till grund för en verklig socialdemokrati.

När Tage Erlander någon gång på 1960-talet skrev, att den socialistiska ståndpunkten fick sin spänning genom osäkerheten om det verkligen gick att förena frihet och jämlikhet gav han ut-

tryck för samma analys som Kolakowski gjort, men drog av detta den rakt motsatta slutsatsen. För Erlander var det självklart att fortsätta mot jämlikheten. För Kolakowski är det självklart att sätta friheten så högt, att några experiment med den icke kan accepteras.

Socialistinternationalen

Den andra avgörande punkt på vilken Kolakowski går en annan väg än dagens västeuropeiska socialdemokrati rör värderingen av olika auktoritära eller totalitära regimer i socialistisk eller kommunistisk dräkt. Här är Kolakowski klar och entydig, och kritiserar öppet den dubbelmoral som socialdemokrater och socialister ofta hemfaller åt när de skall "värdera" olika regimer. Socialistinternationalen har, hävdar han, mer och mer gjort antiamerikanismen till sin ideologiska grund samtidigt som man är angelägen att icke säga eller göra någonting som kan misshaga ledarna i det sovjetiska imperiet.

Det är svårt att frigöra sig från intrycket av att det är svensk socialdemokrati som gått i spetsen för den utveckling av Socialistinternationalen som Kolakowski med sådan skärpa vänder sig emot. Under främst 1970-talet har socialdemokratin i vårt land vänt sig mot och omfamnat den ena socialistiska staten efter den andra. Först var det Nordvietnam, och senare det med våld förenade Vietnam intill dess att båtflyktingtragedin gjorde det forna hjältelandet till ett besvärande samtalsämne för socialdemokrater. Sedan var det Cuba, där en entusiastisk Olof Palme talade spanska till de revolutionära massorna, och ansåg

att politiska fångar var någonting som man under socialistisk regim nog snarast fick ha överseende med.

Därefter höll Jamaica ett tag på att inta det förlovade landets vakanta plats intill dess att socialisterna förlorade valet där, och nu synes det vara de självutnämnda marxist-leninisterna i Nicaraguas sandinistfront som i första hand är föremål för socialdemokraternas varma känslor. Att socialdemokratiska partier på närmare avstånd från den nicaraguensiska verkligheten ser med betydande missnöje på detta anses icke utgöra något hinder.

Här finns uppenbarligen något av ett "systemfel" i den officiella socialdemokratins sätt att agera och reagera. Anti-amerikanismen i förening med en viss motvilja mot en alltför inträngande analys om politiken i de länder som officiellt faktiskt kallar sig socialistiska har gett detta resultat.

1975 års socialdemokratiska partiprogram upphöjer detta systemfel till officiell politik. Där delas världen in i tre kategorier av länder. För det första de kapitalistiska, som oftast kännetecknas av förtryck och fattigdom. För det andra de statskapitalistiska (!) länder i vilka leninismens elitprincip kommit att bli dominerande. Och för det tredje de länder som söker sig fram längs den demokratiska socialismens väg.

En världsbild där allt som är kapitalistiskt är ont och allt som är socialistiskt är gott blir med automatik en världsbild som är blind för den alldeles avgörande skiljelinjen mellan fria och ofria samhällen, mellan demokratier och diktaturer. Det medges gärna, att det ibland kan dis-

kuteras till vilken del av den fallande skalan som en viss regim skall hänföras, men den som icke ens gör ett försök att fastställa detta, får finna sig i att anklagas för likgiltighet inför demokratins öde under regimer som förklarar sig vara socialistiska. Svensk socialdemokrati under 1970-talet kan icke gå fri från denna allvarliga anklagelse.

Enligt Kolakowski har samtliga de gamla ideologierna nu uttömt sin kraft. En allmän ideologisk impotens har dragit över världen, och det går icke längre att se något klart ideologiskt mönster i det som sker i olika länder och världsdelar.

Kanske är det lätt för den som under några decennier med konsekvens och klarhet rört sig bort från ett ideologiskt system, och under processens gång blottlagt såväl dettas som andra utopistiska ideologiska systems avgörande brister, att överföra sin pessimism också till andra ideologier. Den som så intensivt sysslat med en ideologisk kris, tycker sig lätt se alla ideologiers kris.

Men Kolakowski själv är ett exempel på att ideologierna lever. Ur en reaktion mot ett ideologiskt systems praktiska tillämpning har han utvecklat en kritik som förts vidare till ett bejakande av vissa fundamentala principer för hur samhället skall vara uppbyggt. Kanske kan dessa icke göra anspråk på att representera ett fullödigt ideologiskt system att sätta mot kommunismen och socialismen, men de representerar dock ännu ett tecken på den renaissance för den klassiska liberalismens frihetsprincip som varit så tydlig i den europeiska intellektuella debatten under 1970-talet och 1980-talets första år.